

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Fakulta sociálních studií

Katedra sociologie

**Genderová reprodukce v komunitním centru pro mládež
ze sociálně vyloučených komunit**

Vypracoval: Richard Ketner

UČO: 170392

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Jarkovská, Ph.D.

Praha, 2011

Děkuji paní doktorce Lucii Jarkovské za vedení mé bakalářské práce, za pomoc a cenné rady při jejím vypracování.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že tuto práci jsem vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Praze, květen 2011

Richard Ketner

OBSAH

1. Úvod.....	5
2. Teoretický rámec výzkumu.....	7
2.1. Gender	9
2.2 Etnicita	10
2.3. Význam rodiny a hodnoty v romském společenství.....	12
2.4. Genderová socializace	15
3. Metodologický postup.....	17
3. 1. Etnometodologie	17
3.2. Kvalitativní výzkum	19
3.3. Techniky sběru dat	20
4. Reflexe a analýza výzkumu	23
3. Závěr	33
5. Seznam literatury.....	35
6. Anotace.....	39
7. Annotation.....	40

1. Úvod

Ve své bakalářské práci bych se rád podrobněji věnoval problematice genderové reprodukce v komunitním centru pro mládež ze sociálně vyloučených komunit Cheiron T v Táboře. Jedná se o návštěvníky, kteří jsou vnímáni jako příslušníci romské komunity. Téma jsem zvolil, protože v současné době neexistuje žádná studie věnující se hlouběji genderu v kontextu romského etnika.

S problematikou etnických menšin jsem se setkal poprvé spíše okrajově v některých kurzech v rámci studia genderových studií a evropských studií. První informace jsem získával rovněž prostřednictvím médií a svých známých. Bližší kontakt a zkušenosti jsem ale v této oblasti získal díky mé praxi v neziskové organizaci, která se věnuje provozování nízkoprahového centra a terénní sociální práci s romskými rodinami v Táboře. Organizaci jsem navštěvoval nejdříve jako klient, později i jako dobrovolník ve svém volném čase. V rámci praxe na oboru Genderová studia, jsem pak absolvoval 80 hodin praxe v této organizaci. Čas strávený v tomto prostředí mi přinesl mnoho zážitků a situací, které mě inspirovaly v této práci a které ve mně vyvolaly mnoho otázek, na které jsem se snažil nalézt odpověď. Pokusil jsem se porozumět procesům reprodukce genderu v rámci interakcí klientů komunitního centra. Tato reprodukce obsahuje aspekty, které se liší od mojí běžné zkušenosti a vykazuje mnoho specifik, zahrnujících charakteristiky rozdílné od každodenního pozorování genderových vztahů a stereotypů, jak je pozoruji v komunitě svých známých či ve většinové společnosti, ve které se pohybuji. Z pozorování, terénních poznámek a rozhovorů s romskými klienty v průběhu této praxe, ale i mimo ní jsem nasbíral mnoho materiálu, který využiji v této práci. Budu v ní vycházet ze Zprávy o praxi, kterou jsem vypracoval v rámci povinného předmětu Praxe 2 na oboru Genderová studia. Jedná se o výzkum etnografického charakteru. V rámci své praxe jsem se setkával s romskou mládeží i s dalšími členy rodiny. Pomohlo mi to lépe pochopit charakteristiky, kterými se romská subkultura v Táboře odlišuje od majoritní společnosti. Navíc jsem je vnímal z pohledu studenta genderových studií, všiml jsem si proto specifické znaky, kterými se projevovala jejich genderová identita. Všiml jsem si, jaký vliv má jejich romství na jejich genderovou socializaci. Při běžném kontaktu jsem pozoroval, že genderová identita mladých Romů se liší od majoritní společnosti. Dával jsem si to do souvislosti s jejich temperamentním chováním a vnímal to, jako součást jejich

marginalizace. V průběhu mé praxe se můj pohled na jejich identity měnil společně s tím, jakou důvěru jsem u nich získával a jak blízko k tělu si mě byli ochotni připustit.

Zabývám se etnografickým výzkumem v romské komunitě, je tedy nutné vymezit, koho si pod pojmem Rom nebo Romka představit a kdo vlastně Romové jsou.

Romům žijícím v České republice, je obvykle připisováno mnoho charakteristik, často s negativní konotací. Romové jsou nezdědka vnímáni jako nediferencovaná, unifikovaná, jednolitá specifická skupina lidí, kteří se projevují obdobnými charakteristikami a vlastnostmi. Tato zobrazení měla za následek vznik určitého kolektivního obrazu Romů. To, co je předkládáno jako jednolitá, homogenní romská kultura, je ve skutečnosti více heterogenních kultur, které se liší tradicemi, zvyky, hodnotovými žebříčky i jazykovými specifiky. Přístupy k romské problematice se liší vzhledem k teoretickému diskurzu, z něhož autor článku vychází.

Obecně v sobě kategorie Romů zahrnuje více různorodosti než jednoty, proto se objevují pochybnosti, zda-li se vůbec dá mluvit o Romech jako o skupině. I v rámci romských komunit je běžné, že Romové samotní inklinují ke zdůrazňování své odlišnosti a různorodosti a vystupovat spíše na úrovni romských velkorodin. (Hubschmanová, 1993) Pozorované charakteristiky se proto nedají aplikovat obecně na všechny Romy a vyjadřováním se o Romech jako o homogenní skupině může být chybnou generalizací. Tato generalizace poznatků o Romech není možná právě vzhledem ke značným rozdílům, které se objevují mezi jednotlivými skupinami.

2. Teoretický rámec výzkumu

Předkládaná práce je výstupem etnografického výzkumu prováděného v komunitním centru pro děti a mládež Cheiron T. Je věnovaná genderovému chování mladých Romů a Romek, kteří jsou návštěvníky komunitního centra. Budu se soustředit na specifika, které tato etnická příslušnost z genderového hlediska generuje a jakým způsobem se reprodukuje gender v každodenním fungování tohoto kolektivu. Budu pozorovat a popisovat, ve kterých aspektech chování dochází u Romů k odchylce od neromské části obyvatelstva.

Základní výzkumná otázka této práce zní: *Jak je gender reprodukován mezi romskými návštěvníky komunitního centra?*

Charakter genderového výzkumu v mnou zvoleném prostředí si žádá zasazení do určitých teoretických kontextů. Budu se proto věnovat konceptualizaci genderu a etnicity.

Pro svoji práci jsem zvolil jako výchozí paradigma interpretativní sociologie. Ta je postavená na předpokladu neexistence objektivní sociální skutečnosti. Člověku není objektivní sociální skutečnost pevně přidělena, ale ten ji vytváří a modifikuje pomocí interpretativního procesu, klade důraz na detaily běžného života a zachází s kulturními významy vznikajícími v každodenních interakcích. Předmětem zkoumání interpretativní sociologie jsou věci každodenní a všední, zdánlivě samozřejmé a jasně vysvětlitelné, ve kterých ale lze nalézt významy, které posouvají skutečnost na jinou úroveň a mění vnímání sociálních interakcí. Zásadní pro toto paradigma je snaha pochopit jednání aktérů v kontextu konkrétního prostředí a sociálních interakcí s ním spojených.

Weber tvrdí, že realita v lidském světě je jedinečná tím, že aktéři do svého jednání vkládají smysl. Jednají pod tlakem svých osobních motivů a to tak, aby dosáhli vytyčených cílů, které jejich jednání vysvětlují. Z pozorovaného jednání lze tedy smysl získat tak, že nalezneme jednání odpovídající motiv, který mu dá význam a učiní jej tak srozumitelným.

Do rámce interpretativního paradigmatu lze zařadit více sociologických směrů. Společně sdílejí hlavně zdůrazňování jednání a významu v kontextu porozumění sociálním interakcím. Řadí se sem například etnometodologie, symbolický interakcionismus, fenomenologie, strukturalismus či poststrukturalismus a hermeneutika. (Scott, Marshall 2009) Pro teoretické ukotvení mého výzkumu využiju převážně perspektivy symbolického interakcionismu a etnometodologické.

Symbolický interakcionismus se zaměřuje na aktivního, tvůrčího jedince, vymezuje se vůči pozitivistickému vnímání sociologie a preferuje kvalitativní metodu při sběru dat před kvantitativní. Klíčovými postavami při jeho vytváření byli George Herbert Mead a Herbert Blumer. Je zde kladen důraz na vliv jazyka a řeči jako prostředků při vytváření významů během výměny symbolických obsahů v průběhu interakce. Klíčové jsou symboly, které se prostřednictvím jazyka ztělesňují a pomáhají nám uvědomovat si svou individualitu. Díky nim zaměřujeme svou pozornost na detaily interakcí, které nám umožní pochopit konání druhých. Symbolická interpretace konverzace je proto zásadní pro pochopení skutečného smyslu toho, co chtějí ostatní bytosti vyjádřit. V kontextu etnometodologického výzkumu je esenciální pochopit symboly, které zkoumaná skupina používá, abychom dokázali správně interpretovat významy pozorovaných jevů. V mém výzkumu hrály jazyk a řeč zásadní roli při snaze pochopit významy, které svému jednání mladí Romové a Romky přiřadili. Pozorovatel jejich konverzace neznalý specifik a detailů při používání jazyka, gestikulace či symboliky řečeného i nedořečeného není schopen zcela porozumět opravdové esenci významu konverzace a interakce.

Interpretativní směry ze své povahy sdílejí kritiku ke kvantitativním metodám. Důvodem jsou právě různé významy, které pro respondenty může daná otázka mít. Smysl sociální situace, který vytvářejí její aktéři, nedokáže kvantitativní výzkum pojmout z důvodu standardizace metod sběru dat. Povaha takového výzkumu, která generuje jasně vymezené sociální situace, se vylučuje s porozuměním unikátním situacím, kde významy situací hrají elementární úlohu. Kvantitativní výzkumy předpokládají, že stejná otázka má pro každého respondenta stejný význam, což ale odporuje zjištění, že komunikační schopnosti jsou součástí sociální diference. (Petrušek, 1993). Je zde rovněž předpokládána relevance všech otázek nikoliv pouze pro výzkumníka, ale i pro každého z respondentů.

Při následné interpretaci získaných dat se předpokládá koherence odpovědí, přesvědčení a reálného chování respondenta, což ale ve skutečnosti nemusí být ve všech případech dodrženo. (Petrušek 1993)

Interpretativní směry právě tyto nedokonalé či chybějící aspekty kvantitativního výzkumu považují za esenciální. Při výzkumu v prostředí Romů jako marginalizované skupiny s mnoha specifikami by bylo použití standardizovaných metod sběru dat nevhodné, proto jsem pro svůj výzkum zvolil kvalitativní design výzkumu.

2.1. Gender

Zabývá-li se ve své práci genderovými vztahy a reprodukcí, je potřebné hned ze začátku vymezit, co gender znamená. Nejzákladnějším principem konceptualizace genderu je rozlišení mezi pojmy pohlaví a gender. Pohlaví označuje biologickou rozdílnost mezi muži a ženami, rozlišuje je na základě fyzických a anatomických kritérií, rozdílů v genetické výbavě a funkci reprodukčních orgánů. Na těchto biologických rozdílech je postavena složitá síť kulturně vytvořených a formovaných významů, kterou označujeme jako gender. Gender vyjadřuje společenské, kulturní a sociální role, vlastnosti a charakteristiky připisované biologickým pohlavím. Tyto role jsou sociálně naučené, tvárné a proměnlivé v závislosti na čase a prostoru. Prvotní nepatrné anatomické rozdíly se tak v kultuře naší společnosti stávají zásadními pro další pojmání lidské identity. Pomocí genderu v naší kultuře připisujeme lidem symbolickou pozici v sociální struktuře, dokážeme je zhmotnit a přiřadit k nim určitou představu. Proces pojmání člověka skrze gender začíná již před narozením člověka. Svět nikoho z nás nepřijímá jako lidskou bytost, ale jako ženu nebo muže. Aby si rodiče ve svých představách dokázali dítě zosobnit a uvažovat o něm, musí se dozvědět jeho pohlaví. Pohlaví je vždy první věcí, kterou zjišťují přátelé a příbuzní při otázkách týkajících se dítěte. Po získání informace o pohlaví jsou lidé schopni začít si představovat jeho vzhled, možné vlastnosti a plánovat jeho budoucnost. V naší kultuře je nezbytné být zařazen do pohlavní kategorie a v průběhu socializace si osvojit odpovídající gender se všemi atributy, které k němu náleží. Kategorie žena/muž v sobě nese obsah odpovídající symbolické pozici jedince ve společnosti a implikuje jistou dichotomii mezi

těmito dvěma pojmy. Dělení lidských bytostí na dvě různé skupiny předpokládá, že tyto skupiny disponují značně odlišnými maskulinními a femininními charakteristikami a schopnostmi, přičemž jedna má smysl pouze ve vztahu k té druhé. Jazyk je uzpůsoben tak, že bez znalosti této kategorie není možné o druhých hovořit.

Skrze interpretativní paradigma vnímají gender například West a Zimmerman. Jejich koncept „doing gender“ chápe genderové chování jako institucionalizované v rámci celé společnosti, sociálně podmíněné a připsané na základě situačního chování. Gender vzniká a existuje výhradně v prostředí sociální interakce a není vlastností či majetkem jedince. Má interakční charakter a je vytvářen identifikačním předváděním a vztahováním se k druhým. Jedinci internalizují způsoby jednání a v praxi poté zvolí ten „správný“. (West, Zimmermann, 1987)

Každý akt, který jedinec vykoná je genderově čitelný, je okolím následně rozpoznáván, rozkódován a kategorizován jako femininní či maskulinní. Jedinci samotnému je potom na základě tohoto rozkódování připisán mužský nebo ženský gender. Tato interakční povaha genderu, který vzniká a reprodukuje se v sociálních vztazích, tomuto procesu poskytuje jakési zdání přirozenosti a neměnnosti. (West, Fenstermaker, 2002)

2.2 Etnicita

Sociologické pojetí chápe etnicitu jako soubor naučených kulturních a společenských praktik, kterými se skupiny definují a navzájem od sebe odlišují. Ve snaze definovat etnicitu proti sobě stojí primordialistické a instrumentalistické teorie etnicity. Primordialisté vnímají etnicitu jako jakousi esenciální podstatu, jádro, skládající se z kulturních znaků společnosti, které zahrnují jazyk, tradice, dějiny a náboženství, také sociálních praktik, teritoriálních a biologických znaků. Etnicitu tedy neodvozují od žádného sociálního zdroje. Ve své práci ale vycházím spíše z instrumentalistických teorií etnicity, protože mají blíže k etnometodologickému pojetí a interpretativním teoriím, které používám jako teoretický rámec. Instrumentalistické teorie vnímají etnicitu jako sociální, politický a kulturní zdroj, který je vykonstruován ve snaze vytvoření etnika většinou kvůli

mocenským a politickým účelům. S interpretativním rámcem je spojuje akcent na symboly a významy při užívání aspektů kultury daného etnika v průběhu vytváření skupiny, její soudržnosti a vyčleňování se vůči ostatním skupinám. Při zkoumání etnicity bere v úvahu subjektivitu a individualitu jednotlivých etnických skupin.

Pro můj výzkum, který kombinuje kategorie etnicity a genderu, je důležitý koncept seriality genderu autorky Iris Marion Young. Pomocí něj lze pojmut ženy jako kolektiv, bez nutnosti definovat nějaké jejich společné biologické či psychologické charakteristiky, a dívat se na ně jako na individua umístěna do kategorie žen různými hmotnými i nehmotnými sociálními konstrukty, které jsou produkty předchozích lidských interakcí. Serialita označuje určitou úroveň sociální existence, vzájemných vztahů a nereflexivní reprodukce struktur sociálního jednání (Young, 2008). Young navazuje na Sartrův koncept seriality z *Kritiky dialektického rozumu* a preferuje vnímat gender jako kategorii fungující na základě sociálních sérií, které jsou odlišné od skupin. Serialita genderu ukazuje etnocentrismus některých feministických teorií a zdůrazňuje unikátní zkušenost různých žen na základě jejich etnicity, rasy, sexuality, třídy a věku. Tyto charakteristiky jsou s genderem neoddělitelně spjaté a nelze je opomíjet, stejně jako nelze vnímat ženy jako jednotnou, koherentní skupinu s podobnými zájmy a zkušenostmi. Ani kategorizace do skupin dle třídy, etnicity, rasy, či genderu nedokáže vypovědět mnoho o individuální zkušenosti lidí. Na druhou stranu je ale nutná pro konceptualizaci útlaku jako systematického, strukturovaného a institucionálního procesu.

V případě romských dívek z komunitního centra je důležité reflektovat jejich specifickou zkušenost a neredukovat jejich sociální pozici pouze na gender. Jejich zařazení do jakékoli homogenní kategorie a aplikace univerzálních přístupů nezobrazuje jejich skutečné vlastnosti a charakteristiky. Neexistuje žádný společný a koherentní seznam genderových znaků, které lze přiřadit všem osobám hlásícím se ke stejné etnicitě či třídě.

Podle Young objasňuje myšlenka mnohočetných genderů fakt, že ne všichni muži pobírají na základě svého genderu stejná privilegia a lze ji použít pro popis diferenciací a protikladů v sociální zkušenosti genderu. (Young, 2008). Genderová zkušenost ženy z určité třídy nebo etnické skupiny ale není zcela podchytitelná pouze na základě srovnání její situace s muži ze stejné etnické skupiny, protože v ní není obsažen její vztah

k vládnoucí třídě. V mém výzkumu je u mladých Romek patrné znevýhodnění nejen v kategorii genderu, ale také etnika, třídy a věku.

2.3. Význam rodiny a hodnoty v romském společenství

Již dříve v textu jsem uvedl, že nelze vnímat Romy jako nediferencovanou, unifikovanou homogenní skupinu, projevující se nějakými společnými kolektivními vlastnostmi a charakteristikami. Přesto ale existují výzkumy, které Romům v České republice i přes rozdíly mezi jednotlivými skupinami připisují určité tradice, zvyky a hodnotové žebříčky. Tyto výzkumy tak u veřejnosti vytvářejí obraz „romství“, který se projevuje na vnímání Romů majoritou a mají zpětně vliv i na romskou identitu. Proto se nyní budu věnovat některým výzkumům, které popisují význam tradic a hodnoty v romských komunitách.

V rámci romského společenství hraje zásadní úlohu rodina. Již v průběhu historie měla funkce obživy, ochrany a vzdělávání. Identifikace Romů se svou rodinou byla ve většině případů velmi silná, uvnitř rodiny mohli členové počítat se vzájemnou podporou a pomocí. Staří lidé měli a mají v romské rodině vážené postavení, jsou opatrováni a nikdy nedochází k vyloučení starších ze života rodiny. Umístění starého člena romské rodiny do domova důchodců, či podobné instituce je zcela nemyslitelné a způsobilo by to zostuzení celé rodiny. (Steiner, 2004)

Stejně tak nepřijatelné by v dřívějších dobách bylo umístění dítěte do dětského domova. Situace se ale mění a v současnosti probíhají v celé romské společnosti výrazné změny v jejich společenské pozici, žebříčku hodnot i ve způsobu života. Dominantním se u řady Romů stává konzumní způsob života, začínají opouštět některé ze svých tradičních hodnot a porušují dříve nedotknutelné vnitřní zásady a nepsané zákony skupiny, kterými se celé romské komunity řídily.

Romům jsou připisovány ve srovnání s neromskou společností odlišné vzorce chování a charakteristiky. Jako významný znak romské komunity je vnímána soudržnost. Pro Romy je těžké naučit se pracovat samostatně, preferují spolupráci. I rodinné problémy se vždy řeší v kruhu celé rodiny. Dalšími výraznými znaky jsou citová

expresivnost a spontaneita a s tím spojený temperament. Může se projevovat hlasitým hovorem až křikem, silnou gestikulací, expresivními výrazy či nadávkami. Temperamentní chování se může projevovat i zvýšenou agresivitou. Na neromskou společnost může tato charakteristika v praxi působit jako neslušné a hrubé chování. (Říčan, 1998,)

I v současnosti se dá pozorovat u Romů orientace na přítomnost a nezájem o dění v budoucnosti. Vnímání času je u Romů často zploštěno na aktuálně prožívané, což koresponduje s onou bezprostředností a nezodpovědností, jako dalšími charakteristikami Romů vnímaných majoritou. Romové preferují silný prožitek v přítomnosti bez ohledu na budoucí následky. Tato touha po svobodě a životě okamžikem se negativně projevuje nedostatkem vytrvalosti, neochotou se učit a nespolehlivostí. (Říčan, 1998,)

K rozdělení rolí na ženské a mužské docházelo i v romských rodinách. Romská žena byla vychovávána, aby se dokázala postarat o rodinu. Její povinností bylo vychovávat potomstvo, zabezpečit chod domácnosti a být poslušnou svému muži. Žena měla ve většině případů zároveň na starosti i zabezpečení přežití rodiny, měla tedy často ekonomicky významnější roli. Byla to ona, která zajišťovala jídlo, oblečení a spotřební věci. Jídlo sháněla jakýmkoliv způsobem, buď prací pro sedláky, sběrem lesních plodů nebo žebráním. Muž byl navenek hlavou rodiny, chránil a nesl její prestiž a mněl v rodině hlavní rozhodovací právo. Působil jako reprezentant rodiny a účastnil se veřejného života. Jeho výtěžek byl často pouze příležitostný, svůj volný čas trávil převážně udržováním dobrých vztahů s příbuznými a přáteli a urovnáváním sporů mezi rodinami. (Steiner, 2004)

Hodnotovým preferencím romského etnika vévodí hodnota svobodného života. Vše co by ji mohlo ohrožovat, je Romy odmítáno. Další esenciální hodnotou je rodina, a to nikoliv pouze v úzkém okruhu příbuzných, ale ve smyslu velkých, tradice dodržujících rodinných klanů. Nejvyšší úctu v rámci rodiny mají starci, nositelé rodinných tradic. (Ševčíková, 2003)

Mezi Romy získává jedinec identitu v rámci rodiny, od příslušnosti k rodině se odvíjí prestiž jednotlivce, což navazuje na mechanismy tradiční společnosti a činí ze vzdělání a zaměstnání v romské komunitě méně důležité faktory uznání. Rodinná pospolitost Romů také způsobuje jejich menší důvěru oficiálním institucím. (Steiner, 2004)

Další charakteristikou je jejich výrazná orientace na přítomnost bez přemýšlení o budoucnosti. S tím souvisí i upřednostňování uspokojování momentálních primárních potřeb a jejich vztah k penězům, které nejsou předmětem snahy, ale pouze prostředkem k žití. (Ševčíková, 2003)

Orientace Romů na přítomnost ovlivňuje také jejich pohled na vzdělání. V porovnání s příslušníky většinové společnosti jsou Romové méně vzdělání, což má omezující vliv na jejich uplatnění na pracovním trhu. Poptávka po nekvalifikovaných pracovních silách klesá již od roku 1989, ale Romové si neuvědomují vztah mezi investicemi do vzdělání a jejich zhodnocením, které přichází později v podobě větších šancí na trhu práce. Z důvodu chybějící zkušenosti s výhodami vzdělání ze svého okolí upřednostňují kvalitu, o jejichž účincích jsou přesvědčeni, Jsou to hlavně osobní charisma a schopnost vytvořit si síť známostí. Ke skepsi ze vzdělávání přispívá také očekávaná diskriminace na pracovním trhu. (Steiner in Hirt, Jakoubek, 2006)

2.4. Genderová socializace

Proces, kterým prochází lidská bytost žijící ve společnosti, se nazývá socializace. Ta má zásadní vliv na myšlení a chování každého jedince. Dochází při ní k začleňování individua do společnosti, biologická podstata člověka se mění na společenskou a člověk se tak stává kulturní bytostí, neustále se učící fungovat v lidské společnosti, která do něj vepisuje své hodnoty a sociální normy. Genderová socializace je osvojování si mužských a ženských rolí v rámci společnosti i rodiny. Podle Curran a Renzetti může mít podobu vědomého úsilí, kdy je očekávání posilováno odměnami a tresty. Někdy ale probíhá méně zřetelným způsobem skrze faktory jako chování rodičů a blízkých osob, hračkami a oblečením, které dítě používá, či formami komunikace. Už od narození dítěte jsou mu přiřazovány vlastnosti na základě jeho pohlaví, reprezentovány právě odpovídajícími hračkami, barvami, oblečením. (Curran, Renzetti, 2003)

Podle Bergera a Luckmanna jsou důležitým faktorem v socializaci tzv. významní druhí. Jsou to osoby, které jsou zodpovědné za socializaci dítěte a které si dítě nevybírá, ale jsou mu předloženy. Poté se odehrává identifikace dítěte s významnými druhými, v rámci které si osvojuje jejich sociální role a postoje v mantinelech vymezujících jeho sociální svět. Vnímá poté samo sebe skrze optiku ostatních. (Berger a Luckmann, 1999). Zobecnělý druhý je potom termín určující odpoutání od postojů konkrétních osob a jeho vytváření znamená identifikaci se společností jako celkem. Skrze tuto entitu si může člověk vytvořit vlastní identitu nezávislou na lidech v jeho okolí, která je stabilní má obecná měřítko. (Berger a Luckmann, 1999)

Sandra Bem ve své kognitivně-vývojové teorii genderových skel předkládá genderovou socializaci jako proces složený ze tří charakteristických předpokladů, vyjadřujících vztahy mezi muži a ženami ve společnosti. Tato optická skla jsou jakési skryté předpoklady a očekávání pro vzhled a chování členů společnosti. Prvním je předpoklad, že

se ženy a muži liší po stránce sexuální i psychologické, přičemž tato genderová polarizace tvoří základní kámen sociálního řádu. Další reprodukuje údajnou přirozenou dominanci a nadřazenost mužů, chápání muže jako standardu a měřítka. Poslední předpoklad vysvětluje rozdíly mezi ženami a muži i mužskou dominanci přirozeností a argumenty biologického rázu. (Renzetti, Curran 2003: 103)

Skrze tyto skla se konstruuje dvojí způsob reprodukce mužské moci. Prvním je rozdílné směřování sociálních zkušeností, do kterých jsou ženy a muži nasměrováni. Instituce je v rámci svých sociálních a institucionálních struktur staví do rozdílných, nerovných životních situací, většinou jsou tyto pozice pro ženu nevýhodnější. Druhým je budování konformní identity, které je vynucováno procesem socializace ovládané optikou genderových skel vnímající muže jako osoby s výsadním postavením.

Ve společnosti dochází k reprodukci sociální struktury, jejíž součástí je i genderová reprodukce. Tato struktura se předává z generace na generaci a to pomocí kapitálu. Bourdieu rozlišuje čtyři druhy kapitálu neboli zdrojů, které je možné zužitkovat. Jsou to ekonomický, kulturní, sociální a symbolický kapitál. V tradiční společnosti nebyla přípustná mobilita a propustnost byla téměř nulová, potomci neměli bez ohledu na své schopnosti příliš možností dostat se dál ze sociální třídy svých rodičů. Důležitým byl mezigeneračně předávaný ekonomický kapitál a moc závisela na výši majetku. [Bourdieu 1998]

3. Metodologický postup

V této části mé bakalářské práce budu popisovat metodologické postupy, které jsem použil při svém výzkumu. Uvedu zde výzkumné otázky, se kterými budu pracovat a cíle, které jsem si zadal při výzkumu dosáhnout. Popíšu metody kvalitativního výzkumu a techniky sběru dat, které jsem použil.

3. 1. Etnometodologie

Etnometodologie je součástí interpretativního nahlížení na sociologický výzkum, byť je v rámci interpretativismu poněkud kontroverzní. Vedoucí osobností tohoto myšlenkového směru je Harold Garfinkel. Etnometodologie analyzuje každodenní sociální interakce a zkoumá metody, které zkoumané skupiny používají pro vlastní porozumění světu. Společenské uspořádání považuje za kulturní výtvar zkoumaného společenství a snaží se nacházet způsoby, jakými je ono uspořádání vytvářeno a reprodukováno. K popisu pozorovaných jevů nepoužívá obecně ustálené kategorie pozorovatele, ale pokouší se užívat nástroje a pojmy vlastní pozorované skupině. (Petrusek, 1993)

„Etnometodologie představuje studium „etnometod“ – lidových nebo laických metod, které lidé používají k pochopení toho, co dělají a především co říkají ti druzí. Všichni uplatňujeme v interakcích s ostatními určité způsoby, jak jim *porozumět*; za normálních okolností přitom těmto metodám nemusíme věnovat vědomou pozornost. Tomu, co je v určité konverzaci řečeno, můžeme často porozumět jen tehdy, známe-li společenský kontext, který se ve slovech samotných neobjevuje.“ (Giddens, str. 91)

Ve svém nahlížení na etnometodologický výzkum jsem vycházel z textu o etnografii Kateřiny Nedbálkové v knize Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Nedbálková tvrdí, že etnografie výzkumu nemusí být nutně něčím novým, exotickým či nebezpečným, ale záleží to pouze na povaze konkrétního výzkumu a formulaci

výzkumného problému. Terénní výzkum se dá chápat jako činnost vykonávaná množstvím z nás denně a neustále, bez nutnosti sociologického, antropologického či jiného sociálně vědního vzdělání. Potřebná je pouze určitá schopnost pozorovat okolní události s odstupem a nadhledem, nebrat je jako samozřejmé a pevně dané. V rámci výzkumu není terén jen pasivním polem, ve kterém vykonává výzkumník svou kontrolovanou a plánovanou aktivitu, ale ve vztahu k výzkumníkovi se stává aktivním činitelem, který jej ovlivňuje, formuje a posouvá jeho výzkum mimo předem plánované trasy.

Protože má terén tuto proměnlivou a neplánovatelnou formu, hraje při získávání etnografického materiálu nezdědka podstatnou roli náhoda. Formulace výzkumného problému se může proměňovat v závislosti na povaze informací, které výzkumník z terénu získá. V průběhu výzkumu se výzkumný záměr specifikuje a vyjasňuje, k čemuž dochází pomocí tzv. zcitlivování a vyladování na téma nebo problém. Pomocí toho výzkumník získává vstupní znalost a alespoň minimální nástroje k uchopení tématu, přičemž se objevují kontury možných cest, kterými se výzkumník může vydat, aby se mu podařilo téma zpracovat. (Nedbálková, 2007)

Terénní výzkum je procesem divení a přiznané neznalosti, kdy výzkumník vystupuje jako outsider a používá svých nástrojů k uchopení nových informací a respondent se těší roli experta uvádějícího výzkumníka do svého neznámého světa.

Pro badatele je důležité předem uvážit, v jaké roli bude z hlediska výzkumu nejvýhodnější na zkoumané pole vstoupit. Měl by volit tak, aby mu to umožnilo co nejnáze se vyznat v terénu a vyhnout se nástrahám, které se v něm mohou objevit. Pozorované a zkoumané místo není uměle vytvořeným výzkumným prostředím, ale žije svým vlastním životem a jeho aktéři mohou výzkumníky používat i k dosažení vlastních cílů. Jejich zájmem, ať už reflektovaným, či nereflektovaným, je ukazovat pouze část celku, vodit nás určitými cestami a některé komnaty zavírat. Z osob, které nám přístup k informacím umožňují, se tak mohou stát zavaděči ukazující nám jenom část terénu, situací či osob. (Nedbálková. 2007)

Nedbálková také poukazuje na rizika, které jsou spojené s pozicí výzkumníka při vstupu do terénu. V určitých prostředích mohou hrát asociace s některými skupinami negativní roli. Pokud je výzkumník vnímán jako prodloužená ruka vedení, nemusí být schopen dostat se ke všem informacím, mohou mu být zatajovány či upravovány podle potřeby respondentů.

V mém případě jsem byl do určité míry asociován s vedením komunitního centra, avšak vzhledem k mé předchozí přítomnosti v centru v pozici návštěvníka jsem mohl být svědkem rozhovorů a situací, ke kterým bych se nedostal v pozici pouhého praktikanta, outsidera bez předchozích vazeb, asociovaného pouze s vedením komunitního centra.

Jako důležitou ve výzkumu zdůrazňuje Nedbálková roli neporozumění. Pokud je toto neporozumění reflektované, pomáhá výzkum dále rozvíjet, protože posouvá výzkumníka dále a nutí ho nad problémem intenzivněji přemýšlet, zesiluje jeho zvědavost a touhu dokázat pozorované jevy správně reflektovat. Avšak pokud je neporozumění nevědomé a tudíž nereflektované, může mít velmi zásadně zkreslující důsledky pro interpretaci. (Nedbálková. 2007)

Tyto poznatky o etnografii byly pro můj výzkum velmi užitečné. Pomohly mi zvolit způsob, jakým ke svému výzkumu přistoupit a uvědomit si rizika, která při něm hrozí. Poskytly mi určitý vhled do etnografického výzkumu, díky čemuž se mi podařilo téma lépe uchopit, a objasnily i roli mě jako výzkumníka v jeho průběhu.

3.2. Kvalitativní výzkum

Ve své práci jsem zvolil tento typ výzkumné strategie, protože je vhodné jej realizovat v oborech, které se zabývají lidským chováním. Primárně je prováděn v sociálních a psychologických vědách. V prostředí sociálně vyloučených lokalit je kvalitativní strategie výzkumu nejvhodnější z důvodu snahy hlubšího pochopení vztahů genderové reprodukce. Umožní porozumět významům, které romská mládež z komunitního centra připisuje jednotlivým aspektům svého chování a které charakterizují genderovou socializaci v rámci jejich rodiny i kolektivu. Přípravnou fází výzkumu tvořilo studium relevantní literatury dokumentů.

Pozitivum kvalitativního etnografického výzkumu leží v možnosti vytvořit konkrétní způsob výzkumné interakce přímo na míru zkoumanému prostředí. Otisky hodnotové orientace můžeme nalézt v otázkách, které respondent klade bez ohledu na otázky výzkumníka, a to v upřímnější formě než při kroužkování variant v dotazníku. K provedení kvalitativního výzkumu je nutná všímavost výzkumníka při pozorování, schopnost abstraktního myšlení a komunikace a snaha o minimální zkreslení dat. Ve

výzkumném prostředí, kde jsem se při sbírání dat pohyboval, jsem měl vhodné prostředí k naplnění těchto předpokladů. (Nedbálková, 2007)

3.3. Techniky sběru dat

Pozorování:

Hendl tvrdí, že pozorování je nedílnou a automatickou součástí každého kvalitativního výzkumu. V běžném životě je stejně jako rozhovor denně používáno, v kvalitativním výzkumu je důležité jej použít s konkrétním záměrem a promyšleně. (Hendl, 2005).

Podle Miovského nemusíme před výzkumem jasně určit, co budeme pozorovat. Při praxi v komunitním centru jsem prováděl polostrukturované pozorování. Při svém výzkumu jsem věděl, jaký typ jevů chci pozorovat, ale v jeho průběhu jsem zjišťoval další informace a výzkum jsem proto doplňoval pozorováním dalších důležitých jevů. Moje zkušenost ze studia genderových studií mi nesporně pomohla v zachycení jevů, kterých bych si jako necvičený pozorovatel nevšiml, přestože Miovský nevidí rozdíl mezi cvičeným a necvičeným pozorovatelem a vyzdvihuje vlastnosti jako objektivita, citlivost a vnímavost pozorovatele. (Miovský, 2006).

V mém výzkumu docházelo z jeho podstaty k interakci mezi mnou a pozorovanými objekty. Stal jsem se tak součástí sledovaných jevů, proto lze v tomto případě mluvit o zúčastněném pozorování. Jako takové v sobě nese výhody i nevýhody, které se mohou do výzkumu promítnout. Výhodou je právě ona interakce přinášející možnost zapojení mě jako pozorovatele do chodu organizace a tím i ovlivnění probíhaných jevů za účelem získání žádaných informací. Toto ale zároveň přináší i nevýhodu v podobě narušení běžného dění právě mou přítomností a jednáním. Snažil jsem se ovšem běžný chod centra nenarušovat, abych mohl objektivně posoudit probíhající jevy. (Miovský, 2006)

Rozhovor:

Pro hlubší ponoření do postojů a názorů mladých Romů a Romek bylo potřebné navázat osobní kontakt. K tomu docházelo přirozenou cestou při mé praxi v Komunitním centru Cheiron T i při mé přítomnosti v pozici řadového návštěvníka či dobrovolníka. V rámci praxe i mimo ní jsem v centru strávil velké množství času a navázal jsem tak osobní kontakt s ostatními návštěvníky. Pro bližší přístup k většině z nich bylo důležité získání jejich důvěry vůči mé osobě. To je podle Pelikána, společně s vytvořením optimální atmosféry, nutností k vytvoření ideálních podmínek k získání informací. (Pelikán, 2007) Získání důvěry probíhalo pomocí zájmových kroužků, sportů a her, kterých jsem se také zúčastnil. Poté se můj vztah s některými klienty centra vyvinul v jistou formu kamarádství, což mi pomohlo vést s nimi běžnou konverzaci. Hendl tvrdí, že při vedení rozhovoru je potřebná citlivost, empatie disciplína a soustředěnost a na jeho začátku je nutné prolomit psychologické bariéry, které se můžou vyskytnout. (Hendl, 2005) Z mého pozorování jsem vydedukoval, že mladí Romové a Romky by nebyli otevřeni strukturovanému rozhovoru obsahujícímu přímé dotazování, proto jsem zvolil jinou taktiku. Vedl jsem s nimi polostrukturované, neformální rozhovory, ve kterých jsem se nenásilnou formou snažil dotknout témat, která mě zajímaly v rámci mého výzkumu. Nedržel jsem se však striktně těchto témat a často jsem nechal rozhovor či diskusi volně probíhat. Podle Nedbálkové můžeme otisky hodnotové orientace nalézt v otázkách, které respondent klade bez ohledu na otázky výzkumníka, a to v upřímnější formě než při kroužkování variant v dotazníku.

Hendl polostrukturovanou formu rozhovoru charakterizuje jako definovanou účelem, svázanou určitou osnovou, avšak pružnou ve své snaze získávat informace. Předem připravený scénář je tak možné v průběhu rozhovoru kdykoliv změnit a reagovat na momentální stav a výřečnost partnera v dialogu. (Hendl 2005)

Záznamy z výzkumu jsem si vedl pomocí terénních zápisků. Terénní poznámky hrají podle Emersona ve výzkumu zásadní roli. Nejsou obrazem reality, ale odrazem našeho vzdělání, znalostí, kontrolovaných i nekontrolovaných emocí, vazeb sympatie i antipatie. Odráží se

v nich naše pozičnost – partikulární pohled, ze kterého vnímáme a popisujeme realitu. Je charakteristická pro etnografické psaní obecně a není nedostatečností, ale uvědoměním si vlastní subjektivní pozice a možností v percepci reality. Při zpracovávání vědeckého textu je nutné čtenáři tuto pozičnost explicitně vysvětlit správnou dokumentací. (Emerson, 1995 in Nedbálková (2007))

Při terénním výzkumu je potřebné si uvědomovat i vlastní dopad na sledované objekty. Zapisováním terénních zápisků vysílá výzkumník zprávu o tom, co je důležité a tedy hodné zaznamenání pomocí tužky a papíru. Při psaní etnografického textu dochází fakticky k dvojí interpretaci dat. Samotná interpretace navazuje a překrývá se se zaznamenáváním terénních poznámek, které jsou již určitou subjektivní interpretací samy o sobě, protože při jejich psaní připisujeme význam určitým věcem tím, že je považujeme za důležité a hodné zaznamenání. Čistá neinterpretovaná objektivní realita neexistuje, vždy nese otisky našich vědomostí, emocí a subjektivního vnímání reality. (Nedbálková 2007)

Při etnografickém výzkumu musíme vnímat to, jakým způsobem ovlivňuje terén naše přítomnost a jak terén ovlivňuje nás jako výzkumníky. Jako výzkumníci zaznamenáváme terén - jeho specifika, vazby a události, které ho vytváří a na druhou stranu má terén vůči nám také konstitutivní úlohu, kdy ve vztahu k němu nás uvádí do pozice výzkumníků. Součástí našeho výzkumu musí proto nezbytně být také zachycení nás samotných jako součásti terénu, naší pozice, kterou v něm zaujímáme a kterou také terén do určité míry pozměňuje. Musíme zároveň události a situace v terénu vhodnými způsoby interpretovat, jedině tak můžeme získat strukturovaný obraz, který vypovídá o terénu. Obrázek, který z terénu získáme je omezen naší perspektivou, kterou jako výzkumníci máme. Tato perspektiva není nadřazena perspektivě sociálních aktérů. Zároveň je důležitá snaha co nejvíce se aktérům přiblížit a nebát se vyjít s kůží na trh. (Nedbálková, 2007)

Etnografický výzkum nám pomáhá revidovat dílčí výzkumné otázky, nemůžeme se spoléhat na jasnou linii výzkumu pomocí ověřených či zamítnutých předem daných hypotéz. K prezentaci výsledku patří seznamování čtenáře se slepými či zamítnutými cestami, na něž jsme v průběhu výzkumu narazili. Jejich odhalení nám posléze pomáhá najít validní otázky a odpovědi. (Nedbálková, 2007)

4. Reflexe a analýza výzkumu

Můj výzkum v Komunitním centru Cheiron T se dá rozdělit do dvou částí. První částí bylo zapojení se do běžného chodu komunitního centra a druhou pětidenní rekreačně-vzdělávací pobyt „Time out“ s klienty centra v Blatnici v jižních Čechách. Při běžné praxi v komunitním centru jsem vypomáhal komunitním pracovníkům s denní prací s klienty. Ta zahrnuje mnoho činností různého charakteru (různé zájmové činnosti – keramika, kreslení, stolní tenis, stolní fotbal, tanec, muzikoterapie, promítání filmů – dokumentů, většinou souvisejících s romským etnikem, návštěvy muzeí, výlety). Pracovníci pomáhají klientům i řešit případné problémy či dávají rady (např. ve škole, při jednání s úřady, při hledání práce). Při těchto činnostech probíhá neformální komunikace s klienty.

Druhou částí mého výzkumu byla účast na pětidenním pobytu v rekreačním zařízení, kam jelo 15 klientů (z toho 14 romského původu a všichni mužského pohlaví) a 5 komunitních pracovníků včetně mě. Tento pobyt byl zaměřen na různé soutěže a hry určené k rozvoji osobnosti, outdoorové sporty a muzikoterapii.

Při mém výzkumu jsem sebral velké množství dat, která bylo možno analyzovat z různých perspektiv. Bylo však potřebné soustředit svou pozornost určitým směrem. Vzhledem k povaze interpretativních paradigmat a obzvláště etnometodologie, která je výchozím teoretickým rámcem mého výzkumu, jsem dospěl k závěru, že je nejvhodnější věnovat se procesům a interakcím, které vedou ke konstituci a charakterizaci toho, co zosobňuje v dané komunitě femininní a maskulinní a významy, které s sebou tyto kategorie nesou.

Při rozhovorech i při pozorování sociálního chování náctiletých Romů byl nepřehlédnutelný silný machismus chlapců. Při každé příležitosti se snažili dávat najevo svou převahu nad dívkami i ostatními chlapci. Jejich chování bylo často značně sexistické, ženy vnímali i hodnotili jako sexuální objekty. Obecně lze machismus chápat jako soubor hegemonických maskulinit, které reprezentují a reprodukují stávající sociální řád. (Stobbe,

2005) U mladých Romů jsem machismus vnímal jako součást jejich identity, do určité míry hranou, ale zároveň neoddělitelnou a neustálým opakováním vepsanou do jejich těl a myslí. Toto chování se snaží napodobovat, a i když jde nejdříve o „hru na muže“, postupem času se stávají tím, co hrají. K podobným závěrům dochází i Pierre Bourdieu. Na počátku jsou u mladých Romů vzory chování, které pozorují kolem sebe. Cítí totiž, že tímto chováním získávají větší moc a respekt, proto se učí tento druh chování, pilují ho k dokonalosti. Ze začátku, v malém, předpubertálním věku, je u nich snaha o toto chování komická a nepřináší žádný respekt. Postupem času, se ale jejich status zvyšuje, a když navíc v pubertě vyrostou, zmohtní a mají možnost svá velká slova podpořit i fyzicky, stávají se machem se vším všudy, tento vzor chování je definitivně součástí jejich socializované osobnosti. V každodenních interakcích se proto machismus neustále reprodukuje a legitimizuje tak status quo. (Bourdieu, 2000)

Byl jsem ale proto vcelku překvapen, když se při nacvičování a předvádění divadelního představení, které probíhalo na rekreačním pobytu, někteří romští chlapci bez problémů dokázali vcítit do ženských rolí, které jim byly přiděleny. Představení bylo nácvikem pohádkového příběhu. Děj jsme vytvářeli společně s klienty a klientkami při nacvičování, přičemž jsme se předem dohodli, jaké postavy budou v představení figurovat. Nechával jsem klientům prostor k vyjádření vlastní imaginace a nápadů, příběh byl proto genderově dost stereotypní. Přesto jsem tuto hru vnímal jako jeden ze způsobů proboření genderových hranic. Představení se zúčastnilo jedenáct chlapců a dvě dívky. Dívky podle mých očekávání chtěly hrát ženské role a chlapci zase mužské, ale na můj návrh, aby si dle možností (mužských rolí bylo ve scénáři o něco více) role prohodili, reagovali dívky i chlapci pozitivně. Dívky se mužských rolí zhostily s velkou chutí a výrazně dávaly najevo sílu a moc, kterou jako král a králevic měly. K ženským postavám projevovaly minimální respekt, navíc při nacvičování docházelo ke konfliktům, mezi králem a královnou, kde oba chtěli mít hlavní rozhodovací moc. Mezi chlapci se dala pozorovat souvislost mezi jejich statusem ve skupině a výběrem role, a to v případě, že hráli ženskou roli. Marcel, který byl vůdcem celé skupiny, si vybral ženskou roli královny a Mário, který byl naopak outsiderem, hrál sluhu. *„Marcel, nejsilnější z kluků, hraje dokonale roli královny, je velmi dominantní a o všem rozhoduje, nechává ale krále*

*samotného, aby rozhodnutí prezentoval před poddanými.*¹ Když jsem se ho poté zeptal, kde vzal inspiraci, nepřímo mi sdělil, že u nich doma to funguje přesně takhle. Vcítění se do role ženy, se ale s rolí macha, kterou Marcel většinu času hraje, nevyklučuje. Podle Meada totiž produkování genderové role, kterou hrajeme, předpokládá, že se v průběhu socializace učíme hrát i druhou, protikladnou roli. (Mead, 1980 in Šmausová, 2002) Je to totiž předpokladem vzájemné komunikace a tím i udržení a reprodukce současného systému. (Parsons, Bales, 1956) Marcel tedy proto, aby zvládal dokonale svou roli, musí znát i role ostatních, dokázat se do nich vcítit a podívat se na sebe optikou ostatních. Další moje rozhovory s jinými chlapci dopadly podobně. *„Matka rozhoduje o financích, o výchově dětí a fungování celé rodiny, otec jí odevzdává veškeré své finance, a pokud něco potřebuje, musí si nejdříve od matky vyžádat povolení. Marcel, ani nikdo z ostatních klientů ale nic z toho nechtěli přímo přiznat a na otázku, kdo je hlavou rodiny, se smíchem odpovídali, že samozřejmě otec.*² Ten také vystupuje jako reprezentant rodiny, pokud dochází ke kontaktu s cizími lidmi. Dochází zde k výraznému rozdělení sfér vlivu na soukromou a veřejnou. Na veřejnosti tedy vystupuje jako hlava rodiny vždy otec, ale skutečnou hlavou rodiny je přítom matka.

To do určité míry odpovídá teorii Jean Bethke Elshtain o vytlačení žen z veřejné sféry a vytvoření ideálu vdané ženy – matky, která pečuje o domácnost a veřejné věci ponechává muži. Rozdíl v porovnání s majoritní společností jsou ale nezanedbatelné. Matka má v romské rodině největší úctu a o důležitých věcech rozhoduje v pozadí právě ona, přičemž otec funguje jako jakýsi „prezident s čestnou funkcí“, který na veřejnosti ukazuje moc. Všechny tyto procesy probíhají ale nevědomě a jsou součástí výchovy a socializace, která se předává z generace na generaci. Podle teorie genderového univerza Sandry Harding je ženám přiřazena sféra přirozené reprodukce a mužům výše ceněná sféra materiální reprodukce. V tomto duchu jsou jedinci socializováni už od mala a výchovou se tedy učí to, že z žen mají jednou být matky v domácnosti a z mužů hlavy rodiny a aktivní účastníci veřejného života. I když tedy v romské komunitě nebývá hlavou rodiny muž, všichni členové této komunity hrají hru na to, že vždy muž hlavou rodiny je a aby to dokázali ostatním, veřejně tuto skutečnost performují. Tímto se reprodukuje hierarchicky uspořádaná genderová struktura společnosti. (Harding, 1986) Dalším

¹ Terénní poznámky z 23.8. 2007

² Terénní poznámky z 24.8. 2007

důležitým aspektem získávání cti u mužů, ale obzvláště u žen v romské komunitě je věk. Je to dobře vidět, pokud porovnáme status starší matky nebo babičky a Romky v dětském či mladistvém věku. Romská žena získává na cti a respektu s přibývajícím věkem a počtem dětí, které porodila. U mladých Romek, se kterými jsem se setkal, jsem pozoroval velmi nízkou míru úcty ze strany jejich okolí. Pokud ale Romové a Romky mluvili se svou matkou či babičkou, které navštívily komunitní centrum (většinou na krátkou dobu za účelem komunikace se svými potomky), vždy prokazovali pokoru a nedovolili si žádnou drzost. V tomto se romská komunita také velmi liší od neromské populace. Mezi tou se dá naopak vyzorovat velmi nízká úcta k osobám staršího věku. Vyšší počet dětí zde také na rozdíl od romské komunity neznamena vyšší status, je tomu často spíše naopak.

I sociální pracovníky mladí Romové a Romky často hodnotili skrze svá měřítka (například u jednoho kolegy oceňovali jeho vypracovanou muskulaturu, díky které měl zajištěn respekt). Ještě před praxí jsem navštěvoval Komunitní centrum Cheiron T i jako klient. Někteří ostatní klienti měli proto problém po mém nástupu do praxe přijmout mě jako pracovníka. Respektování mé osoby se ale zvyšovalo mými výkony v jejich oblíbených činnostech (sporty, hry) a nejvíce se změnilo mým vítězstvím v soutěži v „páce“. Demonstrace mé fyzické síly byla zlomem, po kterém si mě romské dívky i chlapci začali více vážit i se mnou více komunikovat. Pomohlo mi to dostat se k nim blíže a později zavést řeč i na témata, o kterých by se mnou jinak odmítli diskutovat. Respekt byl důležitým krokem k získání důvěry, která je nezbytná pro získání přístupu k informacím. (Disman, 1993).

Přednosti a výhody interpretativní perspektivy jsem v průběhu mého výzkumu pozoroval mnohokrát. Situace a interakce, které mladí Romové a Romky vytvářeli, jsem přirozeně vnímal a okamžitě sám interpretoval. Činil jsem tak pomocí svých dosavadních zkušeností a znalostí. Moje osobní poznatky jsem zcela automaticky využíval pro porozumění toho, co se kolem mě po celý čas odehrávalo. Jako člověk se v průběhu života setkávám s mnoha různými kulturními skupinami a subkulturami. Některé jsou lehce přístupné a jejich kulturnímu jazyku je snadné porozumět, protože se tolik neliší od mé běžné životní zkušenosti. Jiné jsou uzavřenější a člověk potřebuje určité vlastnosti a charakteristiky, aby mu bylo umožněno být jejich součástí. Skupinu Romů a Romek, kteří posloužili pro můj výzkum, jsem vnímal jako téměř hermeticky uzavřenou skupinu, kdy

jediným způsobem, jak se stát plnohodnotným členem skupiny, je narodit se do ní. Mojí domněnku potvrzuje Bačová. Ta tvrdí, že i Romové samotní mnohdy prohlašují svou etnicitu za kvalitu absolutního a dědičného charakteru, kterou v žádném případě není možné získat v průběhu života socializací v romské komunitě. Jako příklad uvádí široce používanou frázi „*Romem se musíš narodit.*“ (Bačová, 1996)

Jakoubek ale naopak popisuje i případy, kdy byl mezi Romy přijat jedinec neromského původu, stal se jedním z nich a dědičnost etnicity tak popřel. Další příklady ilustrovaly možnost romství odejmout Romům žijícím mimo komunitu, kteří se asimilovali v majoritní společnosti a přijali její zvyky a hodnoty. (Jakoubek, 2004).

Navíc být pouhým Romem nestačí, i mezi Romy existují podskupiny podle původu, které mezi Romy nejsou vnímány stejně. Dva Romové, kteří byli součástí skupiny v komunitním centru, se přistěhovali přednedávnem ze Slovenska a tento fakt z nich vytvořil outsidersy skupiny. Ostatní Romové je sice zcela nezavrhovali, ale nesdíleli s nimi všechny informace a interakce, které v kolektivu vznikaly. Pro mě jako člověka zcela mimo jejich kulturu bylo ze začátku složité proniknout do jejich skupiny. Nížkoprahové centrum se však navštěvoval po dlouhou dobu ještě předtím, než jsem tam zahájil samotnou praxi a nakonec se mi i díky tomu podařilo do určité míry navázat s nimi přátelský vztah a stát se tak součástí jejich skupiny. Můj výzkum tak začal ve skutečnosti již mnohem dříve než se samotnou praxí. I když jsem svou přítomnost v kolektivu ze začátku nevnímal primárně za účelem vědeckého zkoumání, jako zvědavý člověk a zároveň jako student Genderových studií jsem nemohl nevnímat specifika, která tato skupina v kulturních a sociálních interakcích generovala. Čím delší jsem v komunitním centru strávil, tím více se mi dařilo mezi mladé Romky a Romy proniknout a co je důležité, byl jsem schopen lépe pochopit významy, které přiřkládali určitým situacím a výrazům, a které by nezavěšený pozorovatel mohl interpretovat naprosto odlišnými způsoby.

I když mluvili všichni Romové a Romky v komunitním centru převážně česky, v jejich řeči se objevovali i některá romská slova a výrazy. I když jsem některá z nich znal nebo byly podobné českým, právě při jejich používání se mi nejednou stalo, že jsem nepochopil smysl sdělení. „*Dostal jsem se do lehce zahanbující situace. Povídal jsem si s Erikem a Kristýnou o fungování jejich rodiny, přičemž používali slovo „mami“³. Automaticky jsem předpokládal, že se jedná o jejich matku. Mluvili o tom, jak je stará a*

³ Výraz „mami“ měl stejnou podobu ve všech pádech

nemocná, ale já jsem již předtím jejich matku krátce potkal a nepřípadalo mi, že by byla v takové kondici, jakou popisovali. Zeptal jsem se jich, abych si to objasnil. Dostalo se mi výsměchu a vysvětlení, že nejde o jejich mámu, ale babičku, pro kterou používají výraz „mami“.⁴

Další podobné nedorozumění nastalo při používání romského slova „*phral*“, což znamená bratr. To že, špatně chápu význam tohoto slova, přestože jsem si myslel, že mu rozumím, jsem přišel až po několika dnech: *„Opět jsem sklídl výsměch. Marcel mluvil o svém zájezdu s fotbalovým týmem a říkal, že tam s ním byl i jeho phral Martin, který také navštěvuje komunitní centrum. Já jsem ale tušil, že Martin není jeho skutečným bratrem. Jak jsem posléze zjistil, výraz phral nepoužívají pouze pro své pokrevní sourozence, ale i pro dobré kamarády.“⁵* Musel jsem poté přehodnotit svůj pohled na jejich pro mě již tak velmi komplikované rodinné vazby.

Mezi mladými Romy a Romkami v komunitním centru se dala pozorovat shoda v názorech na femininní a maskulinní charakteristiky. Jednou ze striktně femininních charakteristik byly delší vlasy. V době mé přítomnosti v komunitním centru jsem nosil polodlouhé vlasy, což bylo ze začátku zdrojem pobavení celého osazenstva komunitního centra. Pokřikovali na mě „holka“, „teplouš“ či „buzerant“. Tato moje vnější charakteristika posléze vedla k dočasnému snížení respektu, který jsem ve skupině pobíral. Žádali po mně vysvětlení, proč takové vlasy nosím, když to není „chlapské“. K mému překvapení se uspokojili s mým vysvětlením, že hraju v kapele a že v tomto případě je nošení delších vlasů naprosto běžné. Když slyšeli, že tato vnější charakteristika, kterou jsem disponoval, není v mé komunitě odchylkou od normy a neznačí homosexualitu, pozbyla předchozích konotací a nebyla nadále předmětem zájmu. Opačným případem bylo jejich zjištění, že jsem vlastníkem ochlupení hrudníku a vousů na tváři. V tomto případě můj respekt vzrostl, ochlupení bylo vnímáno jako symbol mojí maskulinity a byl jsem považován za opravdového „chlapa“.

Zajímavé bylo pro mě právě zjištění, že v komunitě, ve které jsem prováděl výzkum, byla délka vlasů nositelem jakéhosi sdělení. Tématem vlasů jako prostředku sociální konstrukce se zabýval také Anthony Synnott. Podle něj jsou mužské a ženské vlasy kladeny do protikladu. Symbolika vlasů je tedy utvářena pomocí specifických kontrastů

⁴ Terénní poznámky z 15. 6. 2009

⁵ Terénní poznámky z 22. 8. 2007

příznačných pro maskulinitu a feminitu. Tím nejvýraznějším kontrastem bývá obvykle právě délka vlasů. U mužů není genderová identita běžně odvozována od vlasů, často je ale velmi závislá právě na ochlupení obličeje a hrudníku jako symbolů maskulinity. U žen jsou tyto znaky obvykle nechtěné, což staví kulturní definice mužskosti a ženskosti opět do kontrastu. (Synnot, 1987)

U Romů tvoří důležitý komunikační nástroj neverbální dorozumívání, které mezi nimi vytvořilo vzájemnou empatii a emocionální citlivost. Tato komunikace pomocí gest a pohledů vede podle Ševčíkové k utlumení kompetencí v rovině verbální komunikace. (Ševčíková, 2003). Právě ono neverbální dorozumívání plné posunků, gestikulace, nedořečených vět a významných pohledů pro mě bylo také častým důvodem nepochopení kontextu či dezinterpretace pozorovaných situací. *„Seděli jsme v hlavní místnosti, když jsem si všiml pohledů a gestikulace rukou mezi Erikem, Marcelem a Markem. Hned nato se všichni tři zvedli a odešli do hudební zkušebny zahrát si několik písniček.“*⁶ Podobné gestikulace používali obzvláště v případech, kdy nechtěli, aby byl obsah jejich rozhovoru veřejný. V průběhu mých návštěv Komunitního centra Cheiron T se vyskytly stížnosti od městského úřadu na to, že Mladí Romové a Romky před komunitním centrem kouří, i když patrně nedosahují věku 18 let. Pracovníci komunitního centra se tím až do té doby nezabývali, protože nepředpokládali, že by tento zákaz mohl přinést kýžené výsledky. Poté již ale museli dbát na to, aby se před prostory komunitního centra nekouřilo. Romy samozřejmě tento zákaz od kouření neodradil, pouze chodili kouřit o kus dále. Zároveň získali pocit, že se jedná o zakázanou činnost, proto o kouření přestali otevřeně mluvit. Za krátkou dobu ale vyvinuli nový posunek, který, jak jsem vypožoroval, sloužil pro označení kouření. Zajímavé bylo, že tento posunek používali pouze někteří chlapci, dívky totiž nadále nebyly zvány ke společnému kouření. Poté, co se stalo zakázaným, získalo kouření na významu v partě a stala se z něj „elitářská“ činnost, ke které byli připuštěni pouze chlapci s nejvyšším statusem a žádné dívky.

Romové a Romky v komunitním centru měli výrazně kladný vztah k hudbě. Denně zpívali a hráli na nástroje přímo v hlavním sále komunitního centra. Jejich repertoár se skládal převážně z tradičních romských písní a hudby současných hiphopových a r'n'b umělců ze Spojených států amerických. Těchto aktivit se zúčastnili chlapci i dívky. Dívky,

⁶ Terénní poznámky z 18. 6. 2009

ale pouze zpívaly, na nástroje hráli vždy pouze chlapci. V rozhovorech jsem zjišťoval, proč tomu tak bylo, protože některé z dívek podle mého pozorování disponovaly značným hudebním talentem. Z mých konverzací s Romy a Romkami vyplynulo, že považují hru na hudební nástroje za téměř výlučně mužskou činnost. Dívky v ní nejsou podporovány, na rozdíl od chlapců, kteří jsou již od nízkého věku vedeni k ovládnutí hry na co největší počet nástrojů. V této komunitě je tedy hra na hudební nástroje vnímána jako čistě maskulinní činnost. Tato charakteristika se ještě výrazněji projevila v případě, když Romové chtěli jít hrát do hudební zkušebny, která se nacházela pod komunitním centrem a byla jeho součástí. Při této činnosti měly dívky přístup do zkušebny podle nepsaného pravidla zcela zakázaný a nemohly se k hudební produkci připojit ani svým zpěvem. Zkušebna byla zcela maskulinním prostorem. Při dalších rozhovorech s Romkami jsem zjistil, že několik z nich ovládá hru na klávesy⁷. Cvičili na ně vždy, když byli chlapci pryč nebo provozovali jinou aktivitu. Jejich hraní nebylo bráno seriózně a bylo přípustné pouze v uzavřeném dívčím kolektivu.

Podobným případem bylo chování Romek a Romů při sportech. Sportování bylo pro Romky tabu, nezúčastňovaly se skupinových výletů do tělocvičny či na hřiště, ač k tomu byly pracovníky centra vyzývány. Sportoviště byla také považována za striktně maskulinní prostor. Romští chlapci byli ve většině případů velmi sportovně založení, jejich rodina je ve sportovní činnosti často podporovala. Nezřídka navštěvovali různé sportovní kroužky nebo byli členy sportovních klubů. Romské dívky se sportům příliš nevěnovaly, jediným sportem, který provozovaly, byl tanec. *„Při rozhovoru mi Monika sdělila, že provozování sportů považuje za zbytečnou ztrátu času. Čas, který by případnému sportování věnovala, může využít užitečněji a tím, co umí nejlépe – pečováním o sourozence a pomáháním v domácnosti. Navíc by prý stejně od rodičů nedostala peníze na kurzovné.“*⁸ Zde bylo možné vidět, jakým způsobem přebrala romská dívka pohled ostatních za svůj. Vnímala ho jako přirozený díky symbolické moci schopné konstruovat významy a realitu.

U obou aktivit, u hraní na hudební nástroje i u sportování, docházelo mezi mladými Romy a Romkami k určité disciplinaci prostoru, Hudební zkušebna a sportoviště byly vnímány jako místa výhradně maskulinní, kde ženy a dívky nejsou vítanými hosty.

⁷ elektrický keyboard, který byl k dispozici v komunitním centru

⁸ Terénní poznámky z 20. 6. 2009

Sportoviště i koncerty jsou ve většině případů místa veřejná, na kterých probíhá určitá reprezentace talentu a dovedností nabytých při těchto činnostech a to nezřídka i vně romské komunity. Mezi Romy jsou v těchto veřejných prezentacích podporováni chlapci a muži, což odpovídá i teorii Jean Bethke Elshtain konceptualizující muže jako účastníky veřejného života a ženy dominující v soukromé sféře.

Nepřehlédnutelná byla inspirace většiny romských dívek a chlapců americkou hiphopovou kulturou. Díky tmavé pleti vnímali sami sebe téměř jako černochy. Bylo to vidět na jejich oblečení i vyjadřování. Inspirace černošskou kulturou se projevovala rovněž v již zmiňovaném výrazném machismu a sexismu. Atributy mužství, jak je vnímá Afro-Američan, jsou mnohem více machistické a násilnické, než atributy mužství pro Anglo-Američana. (Hunter, Davis, 1992) Ztotožnění se s estetikou hudebních klipů současné černošské mainstreamové komunity zároveň přináší určitý odklon od tradiční romské kultury, ke které se Romové vždy hrdě hlásili. Důvodem, proč si Romové ke své adoraci zvolili právě afroamerické symboly, je jejich současná obrovská popularita. Rovněž prostředí amerických chudinských čtvrtí a ghett má s těmi romskými v České republice dost společného. Mimo nich jsou stigmatizováni a vyloučeni, proto se mezi Romy projevuje taková soudržnost mezi rodinou a v partě. Mladí Romové se ztotožňují s afroamerickými rappery i na základě barvy pleti, která je prvním viditelným znakem a je vnímána jako primární aspekt jejich marginalizace. S tím souvisí také velmi silná posedlost konzumem, kterou jsem u romských teenagerů i malých dětí neustále pozoroval. Touha po nejlepších značkových šatech, botách, mobilech apod. se projevovala u obou genderů stejně, streetové oblečení a „cool image“ byl nejdůležitější aspekt jejich pohledu na ostatní.

Postupem času jsem projevil snahu diskutovat s klienty o genderových otázkách. V drtivé většině případů jsem narazil na velmi esenciální chápání genderu. U romských chlapců a dívek z komunitního centra jakožto u minoritní a marginalizované skupiny obyvatel se některé genderové stereotypy projevují ještě výrazněji než u většinové populace. Pokud se někdo z chlapců vymykal tradičnímu vzhledu nebo chování odpovídajícímu jeho pohlaví, sklídl od ostatních zpravidla výsměch nebo opovržení.

Čtrnáctiletý romský chlapec Robin, který často navštěvoval komunitní centrum, se zajímá o módu, tancování, nezajímají ho sporty a přátelí se pouze s dívkami. V očích ostatních chlapců to byl „buzerant“ a nechtěli s ním mít nic společného. Tato heteronormativita byla vyžadována ve větší míře od chlapců. Dívky, které se nechovaly podle genderových očekávání, ať už se týkaly chování nebo oblékání, však svým okolím nijak výrazně trestány nebyly. Podle mých pozorování je v romské komunitě od muže na veřejnosti vyžadováno sebevědomé autoritářské chování, a to jak vůči ženám, tak vůči ostatním mužům. Od žen se očekává spíše pokora, ale na druhou stranu často a výrazně projevují i svůj temperament, někdy i způsobem, který by mohl být většinovou společností označen jako „neženský“. Chovají se nezřídka jako macho-ženy, což vnímám jako výsledek jejich určité sebeobrany a snahy se prosadit v silně maskulinně vedeném kolektivu. Macho-ženou myslím v tomto kontextu ženu, která se chová velmi dominantně, aktivně, otevřeně se chlubí svou sexualitou a má blízko k násilnickému chování. Mladé Romky jsou ve své komunitě těmi s nejnižším statutem. Potřebují se prosadit, protože jsou znevýhodněny hned na několika úrovních – na úrovni genderu, rasy/etnika, sociální třídy a také věku. Podle Kendall mají být třída, gender a rasa/etnicita zkoumány jako propojené systémy útlaku či znevýhodnění, které vytvářejí statusy definované prolínáním (kombinací). (Kendall, 1997) Je potřeba ale odlišit prolínání a kumulaci z hlediska intersekcionality. West a Fenstermaker preferují spíše aditivní (kumulační) model, kdy se k znevýhodnění genderovému přidává také útlak třídní/sociální a rasový/etnický. (West a Fenstermaker, 1995)

Lze tady vidět paralely Romek s ženami žijícími v Latinské Americe či Afro-Američankami, které taky vystupují velmi rázně a i přes displaying velmi ženských znaků jako make-upu, vyzývavého chování i oblečení, často vykazují násilnické sklony, které jsou připisovány převážně mužům. Tyto vlastnosti jsou ve většině případů ale považovány zcela za důsledek jejich temperamentní povahy, nikoliv za reakci na prostředí, ve kterém se pohybují. (Stobbe, 2005) Výzkum, který zjišťoval rozdíl v genderových identitách Afro-Američanů a Anglo-Američanů na základě jejich sebedeskripcí, dokázal, že genderové identity mužů i žen afro-amerického půdu jsou více androgynní než genderové identity Anglo-Američanů. (Hunter, Davis, 1992)

Ona zvýšená péče o zevnějšek u romských dívek a žen může souviset s definicí krásy, která v naší společnosti panuje. Patton popisuje tzv. euro-americkou normu ideálu

krásy jako světlou, pokud možno blondátou štíhlou ženu. Romky, stejně jako Afro-Američanky tuto normu přirozeně naplnit nemohou a tím je předem jisté, že v tomto úkolu zklamou. Jejich sebeidentifikace je tedy formována neschopností dosáhnout tohoto ideálu. (Patton, 2006)

Jak už jsem v předchozím textu naznačil, velmi negativním způsobem je mezi romskou mládeží vnímána mužská homosexualita, případně vlastnosti a znaky, které se s ní tradičně stereotypně spojují. Chlapec, který se projeví „nemužsky“, případně přehnaně pečuje o svůj vzhled, je zesměšňován a vyvržen na okraj komunity. Romové považují prokreaci za jeden z důležitých důvodů své existence a tudíž jedince, který není ochotný tímto způsobem naplnit tento úkol, neakceptují jako plnohodnotného člena komunity. S rostoucím věkem a počtem dětí prestiž a důležitost romských žen stoupá. Silná heteronormativita spojená se společenským nátlakem k prokreaci vytváří další paralelu mezi romskými a afro-americkými vzorci chování. Jako marginalizované skupiny mají Romové i Afro-Američané zvýšenou potřebu prokreace, kterou vytváří kombinace machismu se silným, méně potlačovaným sexuálním pudem. (Hunter, Davis, 1992)

3. Závěr

Předtím, než jsem v rámci studia genderu vykonával praxi v komunitním centru, měl jsem již o genderové reprodukci návštěvníků jistou představu. Centrum jsem navštěvoval dlouhou dobu před praxí a při svých pozorováních jsem byl po celou dobu tak trochu výzkumníkem. Tušil jsem, na co bude potřebné se zaměřit, na které aspekty genderu

upnout svou pozornost. Až s úkolem, který vyžadoval určitou koncentraci a psaní terénních poznámek, jsem se ale snažil dostávat hlouběji a začal jsem mít oči pořádně otevřené. Zapisoval jsem si velké množství postřehů a pozorování, na první pohled i zdánlivě nerelevantních a s genderem nesouvisejících, což se při následné analýze ukázalo jako dobré rozhodnutí. Mnoho věcí jsem si zpětně uvědomil až při následném pročítání poznámek a při studiu literatury jsem našel genderové významy i tam, kde jsem je zprvu nehledal. Interpretativní teorie a texty o etnografii mi pomohly najít vhodný přístup k analýze dat, které jsem nasbíral.

Genderové chování a reprodukci Romek a Romů z komunitního centra nelze shrnout do nějaké jasné formulky, ani není možné je zevšeobecnit a udělat z nich univerzální příklad pro celou romskou komunitu žijící v ČR. Definice maskulinity a feminity se mohou lišit u konkrétních individuů i v závislosti na tradicích a zvyklostech skupin, ve kterých dochází k genderové socializaci a reprodukci. Na první pohled působí genderové identity Romů a Romek z komunitního centra jako stereotypní, s tendencí velmi výrazně performovat svůj gender, často až do komických rozměrů machistických suverénů a vyzývavých koket. Při analýze genderové reprodukce mladých Romů a Romek se nelze soustředit pouze na genderový aspekt. Důležitou roli zde hrají i další faktory jako etnikum, třída, sociální status a věk. Přesvědčení o esencialitě a neměnnosti genderu je u nich velmi silné a jsou si velmi málo vědomi sociálního konstruktivismu i na té nejelementárnější úrovni. Velkou roli zde hraje soukromá a veřejná sféra a rozdělení moci v závislosti na nich. Na veřejnosti je dominantní muž, hraje roli hlavy rodiny, projevuje své názory a reprezentuje rodinu navenek. V soukromé sféře má větší moc matka, rozhoduje o chodu domácnosti, výchově dětí a rozdělování financí v rodině.

Domnívám se, že mnou provedený výzkum má v kontextu genderových studií poměrně originální charakter, jelikož etnografický přístup není v této oblasti zcela běžný. Kvalitativní výzkum v romské komunitě může díky zachycení drobných detailů každodenní genderové reprodukce pomoci i v širším měřítku porozumět fungování mechanismů, které slouží k vytváření maskulinity a feminity. Etnografický charakter výzkumu přispívá k porozumění významům, které dané interakce implikují a tomu, jaké interpretace tyto významy mohou produkovat.

5. Seznam literatury

Bačová, V.(1996). Etnická identita a historické zmeny: študia obyvateľov vybraných obcí Slovenska. Veda, Bratislava

Berger, Peter L., Luckmann, Thomas. Sociální konstrukce reality (pojednání o sociologii vědění). Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999

Bourdieu, Pierre: *Nadvláda mužů*. Karolinum, Praha, 2000

Curran, J. Daniel; Renzetti, M. Claire. *Ženy, muži a společnost*. Praha : Karolinum, 2005

Čermák, I. & Miovský, M. : Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí, Brno, Boskovice, Nakladatelství Albert

Disman, M. : *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Karolinum, Praha, 1993

Elshtain, J. B.: *Veřejný muž a soukromá žena*. ISE Praha, 1999

Fenstermaker, S., West, C., Zimmerman, D. H. 2002. „Gender inequality: New conceptual terrain.“ Pp. 25-39 in S. Fenstermaker, C.West (eds.). *Doing Gender, Doing Difference: Inequality, Power, and Institutional Change*. New York: Routledge.

Harding, S.: *The science question in feminism / Sandra Harding*. Cornell University Press, 1986

Hendl, J. 2005 Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005

Hirt, T. – Jakoubek, M. (2006): „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení, Plzeň, Aleš Čeněk, s.r.o., s

Hübschmanová M., *Šaj pes dovakeras* (Můžeme se domluvit). Olomouc: Pedagogická fakulta UP Olomouc, 1993 - 117 s

Hunter, A.G., Davis, J. E.: *An Exploration of Afro-American Men's Conceptualization of Manhood*, Gender & Society, 1992, Vol. 6, No. 3, 464-479

Křížková, A.: "Postavení žen na trhu práce a jejich pracovní preference." In: *Rovné příležitosti mužů a žen při sladování práce a rodiny?* Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2003

Kendall, D. : *Race, Class, and Gender in a Diverse Society*. Allyn and Bacon, Boston, 1997

Liégeois, J-P. (1995). *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. Bratislava: Charis

Navrátil, P. et kol. (2003). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.

Nedbálková, Kateřina. Jedna ruka kreslí druhou aneb Jak se dělá etnografický výzkum. In *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Pravidla hry*. Praha : Portál, 2007. od s. 112-125, 13 s.

Parsons, T., Bales R.: *Family, Socialization and Interaction Process*, London 1956

Patton, T. O. 2006. *Hey Girl, Am I More than My Hair?: African American Women and*

Petrusek, M. 1993 *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum

Pelikán, J.: *Hledání těžiště výchovy*, Praha : Karolinum 2007

Their Struggles with Beauty, Body Image, and Hair, *NWSA Journal*, Vol. 18 No. 2, str. 24-51

Raichová, Irena. 2001. *Romové a nacionalismus*. Brno: Muzeum romské kultury

Říčan, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998

Říčan, P. *Cesta životem*. 2. vydání. Praha: Portál 2004, Šotolová, E. *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum 2008,

Schmidtová, E. (1992). *Problém rómských dětí odkázaných na společnost*. In Mann, A. B. (1992). *Neznámi Rómovia*. Bratislava: Ister science press.

Steiner, J.: *Ekonomie sociálního vyloučení*. In: Hirt, T. – Jakoubek, M. (eds., 2004): *Romové. Kulturologické etudy*, Plzeň, Aleš Čeněk, s.r.o., s. 218-229

Stobbe, Lineke.: *Doing Machismo: Legitimizing Speech Acts as a Selection Discourse*. In: *Gender, Work and Organization*. Blackwell Publishing, 12/2, 2005, s. 105 – 123.

Synnott, A. 1987. *Shame and glory: A Sociology of hair*, *British Journal of Sociology*, Vol. 38 Issue 3, str. 381-413

Šmausová, Gerlinda, *Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví*, in: *Sociální studia* 7, 2002

West, Candace, Don H. Zimmermann. 1987. „Doing Gender.“ *Gender & Society* 1 (2): 125–151.

West, C., Fenstermaker, S. : „Doing Difference“. *Gender Society*, 1995

Young, I.M. (2008): "Serialita genderu: Úvahy nad ženami jako sociálním kolektivem" in *Sociální studia: Genderové rekonstrukce*, roč. 5, č. 1; Brno: Masarykova univerzita.

6. Anotace

Obsahem práce je analýza genderové reprodukce v komunitním centru, které pracuje s mládeží ze sociálně vyloučených lokalit. Práce vychází z dat sebraných během povinné praxe na oboru genderová studia, tj. především z přímých pozorování při aktivitách v komunitním centru a z rozhovorů, které během své praxe s klienty a klientkami centra autor vedl, které si zaznamenával v průběhu praxe formou terénních poznámek. V teoretické části práce konceptualizuje genderovou reprodukci. Soustředí se na specifika, které etnická příslušnost návštěvníků komunitního centra z genderového hlediska generuje a popisuje, jakým způsobem se reprodukuje gender v každodenním fungování tohoto kolektivu. V analýze se zaměřuje na prolínání kategorií genderu a etnicity. Práce má etnografický charakter a jako výchozí je zvoleno paradigma interpretativní sociologie.

7. Annotation

This thesis contains an analysis of gender reproduction in a community center for socially excluded youth. It is based on data obtained during required practice on the gender studies department, especially from direct observations of community center activities and interviews conducted by the author and written down in the form of field notes. In the theoretical part, the thesis conceptualizes gender reproduction. It is focused on gender specifics generated by the ethnicity of the community center visitors and describes how gender is reproduced in the daily routine of the collective. In the analysis, it is focused on the spillover of gender and ethnicity. The work is ethnographic in nature and as a default paradigm, it is selected interpretive sociology.